УДК 159.922.27

DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-4-8>

СІМЕЙНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА МАТРИМОНІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

Анна Ярощук*Київський військовий ліцей імені Івана Богуна,
бул. Лесі Українки, 25, м. Київ, Україна, 02000
e-mail: anechka.ua@ukr.net*

Статтю присвячено розгляду сім'ї як соціального інституту та цілої системи зв'язків: шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних. Під час розгляду сім'ї як соціального інституту вивчаються: суспільна свідомість у сфері шлюбно-сімейних стосунків; узагальнені характеристики сімейної поведінки окремих груп населення за різноманітних економічних та культурних умов; вплив суспільних потреб на характер відносин та спосіб життя сім'ї; причини та наслідки недостатньо високої ефективності функціонування інституту сім'ї за тих чи інших умов; соціальний механізм зміни сімейних норм та цінностей; ефективність реалізації інститутом сім'ї своїх основних функцій у різних політичних, соціально-економічних та культурних умовах і так далі. Загалом сім'ю як соціальний інститут ми аналізуємо тоді, коли особливо важливо з'ясувати, наскільки спосіб життя сім'ї, її функціонування в певних межах відповідають чи не відповідають тим чи іншим сучасним потребам суспільства. Крім того, модель соціального інституту дуже важлива для прогнозування майбутніх змін сім'ї.

У статті зазначено, що інститут сім'ї має конкретно-історичний характер, він постійно змінюється і розвивається у зв'язку з розвитком потреб суспільства. Життя сім'ї, її історичні типи, її структура залежать від загальних тенденцій зміни, розвитку суспільства. Приділено увагу визначенню «матримоніальний». Описано основні функції сім'ї, що були виявлені відомими соціологами. Детально розглянуто поняття «сімейна соціалізація», тобто процес формування соціально-компетентної особистості, що об'єднує засвоєння соціальних норм, цінностей, традицій, що перетворює сім'я, трансформація їх у власні установки, ціннісні орієнтації, звички, переконання та прагнення до їх відтворення. Відповідно, зміни, які відбуваються в сім'ї, змінюють її роль у суспільстві, впливають на його стан і розвиток. Тому кожне суспільство зацікавлене у стійкій, духовно і морально здоровій сім'ї.

Ключові слова: суспільство, шлюб, сім'я, функції сім'ї, соціальний інститут, подружжя, соціалізація, матримоніальний.

Поняття сім'ї вживається в соціологічному та правовому значеннях. Такий поділ зумовлений тим, що регулювання сімейних відносин здійснюється не лише юридичною наукою, а й соціологією, етикою, психологією тощо.

Сім'я в соціологічному значенні – це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою. Хоча сім'я має специфічні біологічні функції відтворення людського роду, вона водночас є формою соціальної спільності людей, характер якої визначається економічним базисом суспільства і змінюється з історичним розвитком людства [3].

В юридичній літературі у визначеннях під сім'єю розуміють:

– союз осіб, пов'язаних шлюбом чи родинністю;

– союз осіб, заснований на вільному і рівноправному шлюбі, близькій родинності, усиновленні чи іншій формі виховання дитини і який характеризується спільністю життя та інтересів цих осіб, наділених відповідними правами і обов'язками;

– об'єднання осіб, що природно формується в реальному житті, ґрунтується на шлюбі, родстві, усиновленні чи інших формах відносин між цими особами і характеризується спільністю духовного, матеріального життя та інтересів, що забезпечують продовження роду і виховання дітей;

– цілісне соціальне утворення, що характеризується внутрішньою єдністю і сцепленням частин в єдине ціле;

– первинний і багатогранний осередок нашого суспільства;

– активна соціальна група, побудована на шлюбі чи на родинних відносинах [13].

Отже, в більшості випадків сім'я розглядається як певний союз (утворення) осіб, що пов'язані відносинами шлюбу, родства чи усиновлення.

У сучасному суспільстві сім'я розглядається як інститут первинної соціалізації дитини. Батьківство має соціокультурну природу і характеризується системою наказаних культурою і суспільством норм і правил, що регулюють розподіл між батьками функцій догляду за дітьми та їх виховання в сім'ї: визначають зміст ролей, моделі рольової поведінки [6].

Батьки несуть відповідальність перед суспільством за організацію системи умов, що відповідають віковим особливостям дитини на кожній із ступенів онтогенезу і забезпечують оптимальні можливості його особистісного і розумового розвитку. В історії батьківства все більш явною стає тенденція зростання значення інституту сім'ї. Перша відповідальність за виховання дитини покладалася на суспільство, тоді як індивідуальне батьківство охоплювало лише відносно нетривалий період дитинства дитини до початку вступу її в трудову діяльність або початку виконання нею соціальних функцій [7].

Загалом сімейна соціалізація має важливе значення як для особистості, так і для суспільства. В першому випадку вона забезпечує формування і «розгортання» особистості, допомагає їй адаптуватися до середовища (насамперед соціального). Соціалізація дає можливість людині засвоїти зразки поведінки, завдяки чому вона здійснюватиме соціальні взаємодії, вступатиме у зв'язки та відносини. Процес соціалізації особистості важливий для суспільства тому, що він дає можливість побудувати за прототипом таку особистість, яка була б співмірна «ідеальному» уявленню про неї в суспільстві, яка б відповідала соціокультурній ситуації [3].

Крім того, що сімейна соціалізація забезпечує формування члена суспільства із життєвою позицією, системою ціннісних орієнтацій, вона значною мірою впливає на уявлення підростаючого покоління про модель сім'ї, сімейну ідеологію, про систему функцій сім'ї як соціальної групи та кожного члена сім'ї зокрема. Сімейна соціалізація має забезпечити готовність до створення сім'ї, обрання своєї форми шлюбу, репродуктивних установок, місця та ролі в вихованні наступних поколінь, а також обрання життєвих орієнтирів та соціальних цінностей [10].

Сімейна соціалізація – багатогранний, багаторівневий, багатофакторний процес. З одного боку, сімейна соціалізація розглядається як первинна, тобто така, яка дасть змогу індивіду оволодіти навикам орієнтуватися в соціумі, мати змогу адекватно реагувати на різнопланові обставини життя, дасть змогу бути соціально компетентним. А з іншого боку, сімейна соціалізація це не етап в соціалізації індивіда, це її основа, її коріння, її фундамент. Сімейна соціалізація багато в чому визначає індивідуальні особливості індивіда, його життєві орієнтири [11].

Відомий дослідник сім'ї А.Г. Харчев звертає увагу на зв'язок сім'ї з потребами суспільства. Він розглядає сім'ю як історично конкретну систему шлюбних взаємин, як малу соціальну групу, члени якої пов'язані шлюбними, родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю. Соціальна необхідність сім'ї, на думку А.Г. Харчева, була зумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення [13, с. 85].

Як соціальний інститут сім'я вивчається на макрорівні, в цьому плані аналізуються перш за все її соціальні функції. При цьому функціоналісти виходять з гармонії сім'ї і суспільства як цілості, розглядають функції сім'ї як природний вияв і реалізацію потреб суспільства. Представники конфліктного підходу звертають увагу на складний, суперечливий характер сімейних відносин, на рольові та інші конфлікти, які виникають на фундаменті суперечливих сімейних та інших відносин. Очевидно, складність феномену сім'ї робить необхідним об'єднання різних підходів. Важливо урахувати, що вивчаючи міжособистісну взаємодію, не можна абстрагуватися від того, що групова поведінка залежить від соціальних, економічних і соціокультурних умов життєдіяльності сім'ї, тобто об'єднання підходів сприяє більш глибокому аналізу [12, с. 215].

Під впливом соціально-економічних чинників відбувається поступова переорієнтація молоді з цінностей сім'ї на цінності, що відображають спрямованість людей до індивідуальних досягнень у позасімейній сфері життєдіяльності, і насамперед – до досягнення високого соціального статусу. Цей ціннісний зсув зумовлює дисбаланс у суспільстві між його потребами у відтворенні та соціалізації нових поколінь, у відтворенні виконавців соціальних ролей і тим, як соціальний інститут сім'ї виконує свої найважливіші функції – репродуктивну і функцію соціалізації. Саме тому дослідження проблем інституту сім'ї та народжуваності є актуальним питанням для регулювання демографічної ситуації в країні [3].

У сучасних умовах питання сімейних змін, суперечності, викликані їх негативною спрямованістю, набувають особливої актуальності, оскільки стають гострими соціальними проблемами, що мають глобальні масштаби у зв'язку з наслідками депопуляції та занепаду інституту сім'ї. Так, дослідження Ю.Р. Вишневецького, Е.В. Гиличової, І.Ф. Демет'євої, Н.А. Зоркової, В.Т. Лісовського, Є.І. Павлової, А.Д. Плотнікова та інших свідчать про невідповідність до шлюбу, що призводить до його розірвання після перших років спільного життя з різних причин [5, с. 5]. При цьому перед соціальною практикою і теорією висувуються нові завдання.

Як зауважила Т.А. Гурко, сучасне суспільство – це суспільство споживання, в якому роботодавці не зацікавлені у працівниках з сімейними обов'язками, а ринок послуг потребує збільшення числа домогосподарств-споживачів, а не сімей. Крім того, останнім часом поширення набули цінності індивідуалізму, гедонізму, споживацтва, серед яких «шлюб на все життя», народження дітей не займають вже значущого місця. Для певної частини принаймні міського населення професійна й особистісна самореалізація стають важливішими, ніж сім'я [4, с. 48].

У сучасної молоді домінують установки на особистий успіх, орієнтація на досягнення, які більшою мірою вичерпуються прагненням до індивідуального матеріального благополуччя. Отже, за останні десятиліття ціннісні орієнтири молоді змінюються кардинальним чином. А.І. Антонов, В.А. Борисов, В.М. Медков, Н.Г. Марковська та інші автори розглядають ці зміни як вираз глобальної кризи сімейного способу життя, занепаду сім'ї як соціального інституту, відображення ціннісної кризи в суспільстві в цілому [2, с. 5].

Психологи Е.Г. Ейдемиллер та В.В. Юстицький найважливішими характеристиками сім'ї вважають її функції, структуру і динаміку. Під функціями сім'ї автори розуміють сфе-

ру життєдіяльності сім'ї, безпосередньо пов'язану з задоволенням певних потреб її членів [16, с. 147].

Серед основних функцій сім'ї вони розглядають репродуктивну (що виконує такі задачі, як народження дітей та збереження здоров'я членів сім'ї), виховну (що полягає у задоволенні індивідуальних потреб у батьківстві і материнстві, контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації у дітях), господарсько-побутову (що полягає в задоволенні матеріальних потреб членів сім'ї (в їжі, житлі тощо) та сприяє збереженню їх здоров'я), емоційну (що передбачає задоволення її членами потреб у симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічному захисті) та функцію духовного (культурного) спілкування (що спрямована на задоволення потреб у спільному проведенні дозвілля, взаємному духовному спілкуванні; відіграє значну роль у духовному розвитку членів суспільства), сексуально-еротичну функцію (що забезпечує задоволення сексуально-еротичних потреб членів сім'ї).

О.М. Васильченко [15], розглядаючи репродуктивну поведінку особистості зазначає, що «вона є структурою цілого процесу репродукції біосоціальної системи. З одного боку, вона є системою, що адаптується, самоорганізується та саморозвивається, а з другого – системою, свідомо керованою. Ця її специфіка визначає необхідність звернення до синергетичної і герменевтичної методології, які дозволяють урахувати як саморозвиток та самодетермінацію, так і витлумачити смисл особистісного досвіду».

За О.М. Васильченко, матримоніальна поведінка – дії і вчинки людей, що мають на меті укладання шлюбу; заснована на установках індивіда й проявляється в комплексі дій з пошуку партнера для шлюбу й зав'язуванні з ним стосунків; приводить до створення сім'ї. Матримоніальна поведінка може бути злита з репродуктивною, пов'язана і не пов'язана з нею.

Також О.М. Васильченко виділяє такі види поведінки, як подружня, сексуальна та поведінка, спрямована на зачаття.

Подружня поведінка — особистісна взаємодія чоловіка й дружини, регульована моральними принципами й підтримувана іманентними їй цінностями.

Сексуальна поведінка — загальне позначення всіх моделей поведінки, що пов'язані із задоволенням статевої потреби або супроводжують його. Виконує три функції: репродуктивну, гедоністичну (спрямовану на одержання насолоди) і комунікативну.

Поведінка, спрямована на зачаття, – загальне позначення всіх моделей поведінки людини, спрямованих на зачаття дитини.

Сучасна сім'я в нашому суспільстві вже не виконує такої функції, як збагачення і передача у спадок приватної власності. А також вважають, що якісно змінилась функція первинного соціального контролю, оскільки підвищився рівень терпіння до порушення норм поведінки у сфері шлюбно-сімейних стосунків (позашлюбне народження, шлюбна невірність тощо). Розлучення перестало розглядатися як покарання за непристойну поведінку у сім'ї [1, с. 10]. У той же час автори наголошують на тому, що в сучасній сім'ї значно підвищилися значення таких функцій, як емоційна, духовного (культурного) спілкування, сексуально-еротична, виховна. Шлюб все більше розглядається як союз, заснований на емоційних зв'язках, а не господарсько-матеріальних [1, с. 12].

Порушення функцій сім'ї – це такі особливості її життєдіяльності, які утруднюють або заважають виконанню сім'єю її функцій. Сприяти порушенням може досить широке коло факторів: особливості особистості її членів, взаємовідносин між ними, певні умови життя сім'ї. Наприклад, причиною порушень виховної функції сім'ї можуть виступати і відсутність у батьків відповідних знань і навичок, і розлад стосунків між ними (конфлікти у питаннях виховання, втручання з боку інших членів сім'ї, що утруднюють виховання, тощо).

Можна виділити такі соціальні особливості сім'ї:

1. соціально-історична зумовленість сімейних відносин і сімейної організації;
2. існування сім'ї та її специфічна соціальна функція є наслідком об'єктивної необхідності, пов'язаної з однією з найважливіших форм виробництва і відтворення безпосереднього життя, з одного боку, виробництвом самої людини, продовженням роду, з іншого боку;

3. наявність в сім'ї разом із загальними для всіх соціальних явищ рис і якостей, ряду специфічних соціальних особливостей, а саме: чисельності сімейної групи, близькості спорідненості, спільності побуту, взаємної моральної відповідальності та інше.

Сім'я, головним чином, здійснює соціалізацію нових членів суспільства. Соціалізація являє собою процес становлення особистості, навчання і засвоєння індивідом цінностей і норм, установок, зразків поведінки, властивих даному суспільству, соціальній спільноті, групі [9].

Міцна та дружна сім'я – маленька цеглинка надійного фундаменту великого здорового соціуму, тому роль сучасної сім'ї в житті кожної людини окремо і суспільства в цілому дуже велика.

Цінності – це стіни маленької кімнатки суспільства, це правила і моральні принципи, засади, традиції, за якими вона живе, які намагається не порушувати. Виходячи з цього, можна визначити, яке значення сім'я має в житті людини. Тому основними сімейними функціями є:

1. Правдивість. Чесність у відносинах – основа всього. Без неї не вийде створити міцний і надійний тил. Необхідно приймати будь-який її прояв, розсудливо сприймати критику, бо інакше наступного разу можна і не почути правди в свою адресу.

2. Гнучкість. Дуже важливо виявляти лояльність, щоб уникнути непотрібних сварок і чвар.

3. Згуртованість. Членам сім'ї потрібно мати особистий простір і свободу для різного роду діяльності. Але кожен повинен чітко знати, що він має міцну сім'ю, в яку завжди може повернутися. Щоб бути одним цілим, необхідно разом проводити дозвілля, зустрічатися з родичами.

4. Прощення. Потрібно вміти прощати, не ображатися через дрібниці. Життя настільки коротке, щоб витратити його на непотрібні речі, які віднімають енергію, час і сили.

5. Щедрість. Потрібно з дитинства вчити дітей віддавати, не вимагаючи натомість. Це і є закладання таких цінних якостей, як емпатія, чутливість, тактовність, співпереживання, людяність і так далі. Адже якщо цього не дати дитині на початку її життєвого шляху, вона потім не заповнить порожнечу душі.

6. Традиції. У кожній сім'ї вони різні. Але важливо прищеплювати з дитинства зацікавленість в предках, вчити шанувати і пам'ятати їх. Можна разом скласти дерево життя – потрібно знати своїх предків, своє коріння.

7. Цікавість. Потрібно вчасно помічати і задовольняти цікавість дитини, допомагати їй пізнавати світ.

8. Спілкування. Дуже важлива цінність в кожній родині. Потрібно говорити завжди і про все. Спілкування формує довіру, на якій все тримається.

9. Відповідальність. Вона з'являється з віком, але прищеплювати її дитині необхідно з малечку. Починаючи з прибирання іграшок, підтримання порядку в кімнаті, догляду за домашніми тваринами і так далі. Дитині легко буде йти по життю, володіючи цією безцінною якістю. Залежно від наявних сімейних цінностей, сприятливого клімату, що склався в родині, моральних принципів і засад, формується образ сім'ї, який стане обличчям згуртованої соціальної групи. Міцний тил буде забезпечувати здоровий емоційний і фізичний розвиток кожного члена сім'ї [8].

Отже, на сьогодні є сформована точка зору, що найважливіша соціальна функція сім'ї – виховання підростаючого покоління, первинна соціалізація дитини, але не має жодної державної програми, яка б допомагала сім'ї зрозуміти – що таке сім'я з точки зору соціальних очікувань, які її функції по відношенню до суспільства, які її функції по відношенню до дітей.

Учені наголошують, що молоді люди часто не уявляють, наскільки зміниться їхнє життя після створення сім'ї. Краще, коли родинне життя змінюється поступово. Найголовніше: молоді не повинні прагнути того, щоб змінити свою другу половину відповідно до власних егоїстичних вимог і життєвих поглядів. Кожна людина – неповторна особистість, яка цінує свою свободу і у разі морального тиску буде змушена протистояти обставинам.

Іноді трапляється так, що родину створюють дві людини, смаки та інтереси яких повністю збігаються. Навіть у таких випадках не існує гарантії безкінечного родинного щастя і затишку. А що вже говорити про подружжя, де чоловік і жінка мають різні смаки! Дуже важливо в таких випадках дійти згоди. Ні в якому разі не можна критикувати іншого, навпаки, треба зробити так, щоб близька людина побачила ваші захоплення вашими ж очима. Краще за все виплекати в самому собі терпимість до смаків іншої людини, прагнення за будь-яких умов зрозуміти ближнього.

Список використаної літератури

1. Беккер Г. Выбор партнера на брачных рынках. Человеческое поведение. Экономический подход. Москва : ГУ-ВШЭ, 1998. 409 с.
2. Васильченко О.М. Репродуктивна поведінка особистості. Соціально-психологічний аналіз : монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 547 с. URL: <http://library.krok.edu.ua>.
3. Гіденс Ентоні. Соціологія. URL: <http://libfree.com/>.
4. Гурко Т.А. Брак и родительство в России. Москва : Институт социологии РАН, 2008. 325 с.
5. Дементьева И.Ф. Первые годы брака : Проблемы становления молодой семьи. Москва : Просвещение, 1991. 126 с.
6. Журнал «Психология и отношения». URL: <http://womanadvice.ru/>
7. Иванов С. Модели взросления и брак. URL: <http://www.demoscope.ru/>
8. Книга О. Значение семьи в жизни человека. Дети в семье. Семейные традиции. От 27.11.2017 г. URL: <http://fb.ru/>.
9. Лукьянов А.К., Цатуров А.А. Особенности семейно-брачных установок современной молодежи. *Электронный научный журнал «Международный студенческий научный вестник»*. Выпуск № 6 за 2015 год. URL: <https://www.eduherald.ru/>.
10. Макеєв С.О. Соціологія. Режим доступу: <http://libfree.com/>.
11. Мацко М.А., Прищак М.Д. Психологія. Навчальний посібник. URL: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/>.
12. Соціологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. Закладів. 2-ге вид., доопр., доп / за заг. ред. В.І.Докаша. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 448 с.
13. Український юридичний термінологічний словник. URL: <http://www.marazm.org.ua/>.
14. Харчев А.Г. Современная семья и её проблемы. Социально-демографическое исследование : монография / А.Г. Харчев, М.С. Мацков-ский. Москва : Статистика. 1978. 217 с.
15. Шкрятко И.П. Психологическая помощь студентам в развитии представлений об эффективных стратегиях : автореф. дис. ... канд. псих. наук. Ставрополь, 2006. 23 с.
16. Юстицкий В.В., Эйдемиллер Э.Г., Психология и психотерапия семьи. 4-е изд. Санкт-Петербург : питей, 2008. 672 с.

**FAMILY SOCIALIZATION AND MATRIMONIAL FUNCTIONS
OF THE FAMILY AS A SOCIAL INSTITUTE****Anna Yaroshchuk***Kyiv military Lyceum named after Ivan Bogun,
Lesya Ukrainka Blvd., 25, Kyiv, Ukraine, 02000
e-mail: anechka.ya@ukr.net*

The article is devoted to the consideration of the family as a social institution and an entire system of relationships: marriage and family, economic and legal, ethical and psychological. When considering the family as a social institution studying: public consciousness in the field of marriage and family relations; generalized characteristics of family behavior of individual groups of the population in a variety of economic and cultural conditions; the impact of social needs on the nature of relationships and family life; Causes and consequences of insufficiently high efficiency of the functioning of the family institution in certain circumstances; social mechanism of changing family norms and values; the effectiveness of the family institution's implementation of its main functions in different political, socio-economic and cultural conditions, etc. In general, we analyze the family as a social institution when it is especially important to find out how a family's lifestyle, its functioning, to a certain extent, corresponds or does not correspond to a particular contemporary society's needs. In addition, the model of a social institution is very important for predicting future changes in the family.

The article states that the institution of the family has a specific-historical character, it constantly changes and develops in connection with the development of the needs of society. The life of the family, its historical types, its structure depend on the general tendencies of changes that are inherent in the development of society. Attention is paid to the definition of "matrimonial". Described the main functions of the family, which were discovered by well-known sociologists. The concept of "family socialization" is considered in detail, that is, the process of formation of a socially competent personality, combining the assimilation of social norms, values, traditions that transforms the family, transformation into their own settings, value orientations, habits, beliefs and aspirations for their reproduction. . Accordingly, changes that take place in the family, change its role in society, affect its condition and development. Therefore, every society is interested in a stable, spiritually and morally healthy family.

Key words: society, marriage, family, family functions, social institution, socialization, matrimonial.